

Muzisch onderzoek: waar ben jij de maker van?

Bart van Rosmalen

In iedereen schuilt het vermogen verrast te worden door de eigen creativiteit. Bij Bart van Rosmalen vormt het creatieve proces een integraal onderdeel van zijn praktijkonderzoek. Hij beschrijft in dit artikel hoe muzische professionalisering kan leiden tot betekenisvoller werken, meer plezier in je vak en het doorbreken van vastgeroeste patronen.

We hebben de neiging onze creativiteit in een doosje te stoppen: creatief ben je als je een theaterstuk opvoert of een kunstwerk maakt. Op andere momenten ben je 'gewoon' aan het werk op kantoor, vouw je thuis de was op en haal je de kinderen van school. Het doorbreken van die scheidslijn is misschien wel mijn belangrijkste motivatie. Binnen mijn lectoraat Kunst en professionalisering onderzoek ik hoe kunstenaars hun creativiteit en makerschap in meer facetten van hun leven en werk een plaats kunnen geven. Maar mijn onderzoek beperkt zich niet tot creatieve professionals en de versterking van hun makerschap. Ik wil ook met creatieve interventies vastgeroeste praktijken doorbreken en professionals buiten de kunsten stimuleren hun onvermoede creativiteit aan te wakkeren.

Muzische mens

In mijn proefschrift over muzische professionalisering (van Rosmalen, 2016) presenteer ik een geïntegreerd mensbeeld door het werk van drie filosofen (Alasdair MacIntyre, Hans-Georg Gadamer en Richard Sennett) te combineren. Kort gezegd heeft deugdethicus MacIntyre (1984) het over de vertellende mens, ontoloog Gadamer (2014) het over de spelende mens en pragmaticus Sennett (2008) het over de makende mens. Dat heb ik gecombineerd tot de muzische mens, in wie persoonlijke vorming, maatschappelijke betrokkenheid en openstaan voor anderen samenkomen.

'Muzisch' is een woord dat de brede werking van vertellen, spelen en maken in zich verenigt. Ontleend aan de Griekse mythen over de muzen – godinnen die kunstenaars, dichters en denkers inspireerden – grijpt het woord terug op de tijd vóór de gespecialiseerde disciplineren in vakken en vóór de scheiding van kunst en wetenschap (zie ook kader). Het is een woord dat sterk verbonden is met openbaarheid en met moreel en pedagogisch gezag. Een woord dat een natuurlijke verbinding legt tussen esthetiek en ethiek, die we binnen het lectoraat ook beogen. Onze aanpak noemen we daarom muzisch onderzoek of muzische professionalisering. Centraal daarin staat de vraag 'Waar ben je de maker van?'

Performatieve houding

Niet iedereen ziet zichzelf als maker, maar vanuit het lectoraat zeggen we: 'Jawel, óók jij maakt iets.' We dagen mensen uit dat makerschap toe te passen in verschillende contexten. Het besef dat creativiteit niet afhankelijk is van beroep, plaats of tijd werkt inspirerend. Je ziet de ogen van mensen oplichten wanneer ze zich dat realiseren. Het scheidt talloze interessante mogelijkheden. Je daagt jezelf uit een performatieve houding aan te nemen, je werkvloer is een theater, een canvas, een blok steen klaar om uitgehouwen te worden.

Muzisch onderzoek helpt om die creativiteit te herkennen en te benutten. Dat de Griekse muzen godinnen waren, wispelturige bovendien, zegt iets over de ongrijpbaarheid van het creatieve proces: inspiratie kun je niet afdwingen. Maar je kunt het wel stimuleren door jezelf in de juiste houding te plaatsen en door heel bewust aan de slag te gaan met vertellen, spelen en maken.

Binnen mijn lectoraat geven we handen en voeten aan deze vorm van (zelf)onderzoek. Dat gebeurt in werkplaatsen waar we samen met kunstenaars en ontwerpers ter plekke iets creëren vanuit persoonlijke vorming, (maatschappelijke) betrokkenheid en cocreatie. Het gaat verder dan een ludieke werkvorm, het is maken, leren en onderzoeken tegelijk. We bevragen elkaar *tijdens* het maken *door* iets te maken: wat drijft jou in je proces? Wat vind je belangrijk? Wat vind je leuk? Met wie bereik je het beste resultaat? Kun je je maakproces vergemakkelijken, versnellen, rijker maken? Vervolgens gebruiken we de resultaten om betekenisvolle veranderingen tot stand te brengen in onderwijs en onderzoek.

Als je het makerschap in jezelf leert aanwakkeren, ontstaat op een gegeven moment wat ik een 'muzische wending' noem: op het ene moment ben je nog aan het werk, op het andere bevind je je in dat gebied waar je verbeelding, vervoering en geraaktheid het overnemen. Je bent niet meer bezig met werk. Je máákt en creëert.

Een praktijkvoorbeeld

Met mijn inleiding tijdens de Onderzoeksconferentie Cultuureducatie & Cultuurparticipatie van het LKCA op 5 februari 2018 heb ik een kleine proeve van muzisch onderzoek laten zien. Alle sprekers stelde ik van tevoren de kernvraag: Waar ben je de maker van? In de gesprekken die daarop volgden, hebben we samen gezocht naar manieren waarop we onze taken (het openingspraatje verzorgen, een prijs uitreiken, huishoudelijke mededelingen doen) in een licht theatrale vorm konden gieten.

Ik vroeg iedereen om me het materiaal op te sturen dat ze wilden gebruiken tijdens deze conferentie. Daar heb ik een scenario en een verhaal omheen gebouwd waarmee ik als conferencier een rode draad door de dag kon spinnen. Zo pakte ik mijn cello erbij om LKCA-directeur Sanne Scholten al spelend aan te kondigen en op haar beurt zong zij een lied. De huishoudelijke mededelingen kregen bezoekers via een rap te horen en een deelnemende filosoof had een gedicht geschreven.

Deze theatrale aanpak had een aantal interessante gevolgen. We waren met zijn allen in cocreatie in plaats van dat we ieder een eigen veilige en functionele rol vervulden. We zetten onszelf ook op het spel ten overstaan van een publiek en dat versterkte onze mededelingen. Het publiek werd bovendien deelgenoot, we deden een beroep op de aanwezigen om zich in te leven. We práátten niet meer over het kunstvak, maar stapten er middenin.

Zo vloeide het programma samen tot een coherent geheel. De inleiders vonden het spannend om op deze manier de controle deels af te geven. Zelfs mensen die beroepsmatig met kunst en creativiteit bezig zijn, maken duidelijk onderscheid tussen creatieve momenten en momenten waarop ze 'gewoon' aan het werk zijn.

Kenmerken van muzisch onderzoek

Het publiek deelgenoot maken is iets wat de oude Grieken ook deden. Het theater was voor hen van grote betekenis. Het was niet zomaar een avondje uit, het was van levensbelang: deels een religieuze ervaring, deels een gedeeld maatschappelijk ritueel. MacIntyre (1984) stelt dat niet enkel de acteurs (ofwel de professionals) aan het werk waren. Het publiek was deelgenoot, mede-maker. Cocreatie is dan ook een belangrijk onderdeel van muzisch onderzoek. De rijkste ervaring vindt plaats wanneer je samenwerkt.

Maar er is meer. Volgens dichter en classicus Ilja Leonard Pfeijffer (2011) huisden in Griekse dichters als Homerus en Hesiodos ook de eerste wetenschappers. Ze streefden drie belangrijke waarden na: het ware, het goede en het schone. Klassieker krijg je het niet. Vele denkers en kunstenaars mogen deze drie waarden naar de schroothoop hebben verwezen – zo dichtte Lucebert dat na de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog schoonheid haar gezicht heeft verbrand en is het ware en het goede sinds het modernisme en postmodernisme allang niet meer eenduidig – maar we kunnen er desondanks inspiratie uit halen. Niet als absolute waarden voor overal en iedereen, wel als individuele ingrediënten voor het maakproces. Zo moet je als maker in iedere situatie uitvinden waar het precies om gaat, de feiten moeten kloppen. Dat is het ware. We zoeken engagement, willen een betere wereld en zoeken een morele dimensie in wat we doen. Het goede dus. Tot slot willen we ook tot de harten van mensen spreken. Kunnen overtuigen, inspireren en motiveren. Dat is het schone – of moderner en minder absoluut gesteld: de kunst, de verbeelding. Ik beschouw kunst, of het muzische element, als de verbinder tussen deze drie waarden. Je kunt in deze tijden van *fake news* feiten benoemen tot je een ons weegt, een moreel appel doen waar de ander het mogelijk niet mee eens is, maar kunst biedt een derde weg om iets te zeggen, eentje die beter en breder binnen komt dan feiten en meningen.

Met het muzische element tracht ik die rol van verbinder te vervullen. De verbindende kracht van het muzische, van kunst, stelt ons in staat ruimte voor tegenstellingen te creëren. Er mag meerstemmigheid zijn. Je bent het niet per se met elkaar eens, maar staat open voor een gedeelde beleving. Door die verbinding schep je ruimte voor vernieuwing, andere manieren van kijken, denken en maken.

Binnen het lectoraatsproject Wendingen helpen we bijvoorbeeld (creatieve) professionals om muzische wendingen te bewerkstelligen in hun

eigen werk. Het gaat daarbij om kleine interventies die iedereen in een gesprek, vergadering of werkoverleg zelf kan doen. Met vragenkaartjes wakker je het vertellen, spelen en maken aan zonder het werk echt te onderbreken. Zo is er een kaartje met de vraag 'Zullen we even schrijven tussendoor?'. Die is goed bruikbaar in een vergadering waar het doel verloren dreigt te gaan. Iedereen doet aannames over wat de ander bedoelt en wil vooral zelf begrepen worden. Door te schrijven vat je jouw beleving weer in eigen woorden en krijg je de kans en de rust om je gedachten te ordenen. Je versterkt je eigen stem en de meerstemmigheid in de groep neemt toe. Met het kaartje 'Doe het nog eens' kun je de beleving intensiveren. Als iemand gesproken heeft, jakkeren we alweer voort met vragen en commentaren. Maar nu zeggen we: doe het nog eens, wat is je belangrijkste punt? Dat wat gezegd wordt, krijgt het karakter van een optreden. De spreker krijgt de kans een punt helderder voor het voetlicht te brengen en de luisteraars horen mogelijk zaken die ze de eerste keer hebben gemist. En met het kaartje 'Zullen we voor de verandering anders gaan zitten?' zien mensen elkaar ineens met nieuwe ogen en horen ze elkaar anders praten. Door de gewoonte van de vaste plek was de beleving in sluimerstand geraakt en door dit te doorbreken wakkeren we die weer aan.

Muzisch onderzoeken is niet waardenvrij, maar waardevol. Je bent geen klinisch waarnemer die vanaf de zijlijn observeert, je stapt in en maakt mee. Mee 'maken' dus. Zeker in een context die niet vanzelfsprekend als 'creatief' wordt gezien, vraagt dat nogal wat van collega's, klanten en leidinggevenden. Belangrijk is daarom dat iemand de uitnodiging doet aan anderen om in te stappen en hen vervolgens te begeleiden en aan te moedigen.

Toepassing in het onderwijs

Wat heb je hier nou allemaal aan? Welnu, een complexe samenleving als de onze produceert duizenden regels en protocollen. Die helpen om de zaken een beetje ordelijk te laten verlopen, maken het mogelijk dat we afspraken met elkaar kunnen maken en niet iedere keer het wiel opnieuw hoeven uitvinden. Je werk doen volgens het boekje is dus noodzakelijk, maar tegelijk een beperkte opvatting van wat het betekent om je werk 'goed' te doen. Want al die protocollen kunnen ons ook hinderen en in de weg staan van ons makerschap. En makerschap, dat is waar het volgens ons bij het lectoraat eigenlijk om te doen is.

Een treffend voorbeeld ervoer ik als docent bij de Master Kunsteducatie. Onze opleiding is gericht op de praktijk, we gaan voor verdieping en verbreding, willen studenten het beste bieden. Onherroepelijk kom je dan blinde vlekken op het spoor, zaken die je eigenlijk in de opleiding wilt opnemen. Maar dan komen de eisen. Hoeveel studie-uren kost dit? Sluit het aan op andere opleidingen? Hoe zit het met de accreditatie? Is er bijscholing nodig?

Voor ik het weet, ben ik niet meer bezig met zo goed mogelijk lesgeven, maar met regels, eisen, randvoorwaarden en protocollen.

Voor studenten geldt dat ook. Die denken: we gaan een master doen, nu wordt het serieus. Vol overgave duiken ze in de boeken, leren over methodieken, houden netjes een logboek bij. Allemaal harstikke goed. Er moet zó veel gedaan worden dat het ongelooflijke gebeurt: het creatieve element verdwijnt naar de achtergrond – en dat bij een Master Kunsteducatie. Als docententeam kijken we elkaar aan: Waar is hun makerschap gebleven? Het gaat toch niet enkel om het schrijven van reflectieverslagen?

We zijn daarmee aan de slag gegaan en hebben ook de studenten gevraagd: Waar ben je de maker van? Waardoor wordt jouw makerschap aangewakkerd? Daarbij laten we de discipline tijdelijk los. We kijken niet naar hóe je het maakt, maar wát en waaróm. De vervolgvraag aan mij als docent is: *geef* ik een les of *maak* ik een les? Zowel bij studenten als docenten leiden die vragen tot het besef dat onderzoeken en studeren niet los staan van maken, maar er integraal onderdeel van uitmaken. Denken is creëren. Maken is onderzoeken. Juist in het onderzoeken van deze vragen kun je de maker weer aanzetten, waar die eerst door alle randzaken naar de achtergrond dreigde te verdwijnen. Je ziet studenten vervolgens nadenken: Waar sta ik zelf? Wat vind ik van een bepaalde ontwikkeling? Hoe doet mijn buurman of -vrouw dat? Kan ik over de grenzen van mijn discipline kijken? De antwoorden op deze vragen verkrijgen ze door het denkproces in hun ontwerpen te verwerken.

Samenwerking met andere lectoraten

Ik volg deze manier van werken samen met drie andere lectoren: Daan Andriessen (Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek aan de Hogeschool Utrecht), Manon Ruijters (Professionele identiteit en organisatieontwikkeling aan Aeres Hogeschool) en Michiel de Ronde (Begeleidingskunde aan de Hogeschool Rotterdam). Ieder van ons heeft een andere invalshoek, maar alle vier zijn we bezig met de vraag: wat is goed werken? We evalueren dit geregeld met elkaar, houden elkaar op de hoogte over de manier waarop we ons onderzoek doen en komen samen voor publieke *performances* waarin we resultaten delen.

Halverwege 2018 is mijn lectoraat binnen de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht (HKU) een tweede fase ingegaan. Ik vervul een aantal werkplaatsen samen met docenten, kunstenaars en onderzoekers (die vaak alle drie deze rollen in zich verenigen) om hun maakonderzoek te ontwikkelen. De HKU presenteert binnenkort een nieuw instellingsplan met een visie voor de komende vier jaar. Vanuit mijn lectoraat draag ik bij aan de ambitie om onderwijs en onderzoek aan elkaar te knopen.

Bezingen is gestalte geven

Dat ik de klassieke muzen gebruik als metafoor voor onderzoekend maken, heeft drie goede redenen. Ten eerste zijn ze niet in hun eentje, het is een club van negen. Dat maakt duidelijk dat onderzoekend maken in cocreatie de meeste vruchten afwerpt. Ten tweede: de muzen hebben allemaal eigen attributen, elk staand voor een andere discipline. Die disciplines bestaan naast en met elkaar, ze sluiten elkaar niet uit, maar zijn wel eigenzinnig.

Ten slotte: de muzen vullen elkaar aan. De een staat niet boven de ander. Er is geen leider. Zie je er één, dan zie je ze allemaal. Samen bezingen ze de kunsten en de wetenschap. En iets bezingen, is iets gestalte geven. Door het gestalte te geven, betekent het pas iets voor anderen.

Bart van Rosmalen is lector
Kunst en professionalisering
en docent bij de Master
Kunsteducatie aan de Hogeschool
voor de Kunsten Utrecht. De
resultaten van het lectoraat zijn
te vinden op het online platform
musework.nl.
E bart.vanrosmalen@hku.nl

De negen muzen

Er zijn negen muzen, elk met een eigen bijdrage aan de kunsten en de wetenschap. Samen vormen ze een ensemble: Calliope met de mooie stem was de godin voor de vertellers, zangers en filosofen; Clio de verkondigende de godin voor de geschiedschrijvers; Urania de hemelse was uiteraard voor de sterrenkunde; Thalia de vrolijke, de bloeiende voor de komedieschrijvers; Erato de beminnelijke voor de zangers; Melpomene de zingende en tragische voor de tragedieschrijvers; Terpsichore, zij die graag danst natuurlijk voor de dansers; Polyhymnia, rijk aan gezangen tekende voor de retoriek en gewijde liederen; en Euterpe de verblijdende ten slotte was de godin voor de fluitspelers. Elk van hen had eigen attributen die de specifieke discipline symboliseerden.

Literatuur

Gadamer, H-G. (2014). *Waarheid en methode. Hoofdpijnen van een filosofische hermeneutiek*. Nijmegen: Vantilt.

MacIntyre, A. (1984). *After Virtue*. Indiana: University of Notre Dame Press.

Pfeijffer, I. L. (2011). *De antieken. Een korte literatuurgeschiedenis*. Amsterdam: De Arbeiderspers.

Rosmalen, B. van. (2016). *Muzische Professionalisering. Publieke waarden in professioneel handelen*. Proefschrift Universiteit voor Humanistiek. Utrecht: Uitgeverij IJzer.

Sennett, R. (2008). *De ambachtsman, de mens als maker*. Amsterdam: Meulenhoff.